

VITTEPRAETJE

Het kwartaalblad van
Oudheidkundige Vereniging

Herderewich

Anno 2009

ISSN 1386-1484

13e jaargang, nr.

4

VITTEPRAETJE

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging HERDEREWICH

Postbus 210.....3840 AE Harderwijk

E-mail: redactie@herderewich.nl Internet: www.herderewich.nl

GIRO 3036192

Met in dit nummer:

Verenigingsnieuws	2
Prostitutie in Harderwijk (1)	6
Uit het dagboek van C.A.T. Vogel (1)	12
Watersnood 1916	16
Harderwikers en/of Hierders (39)	21
' Achter den Pinnekesdraat '	25
Stadskernonderzoek in Harderwijk (2)	27
Van alles wat ver-EEUW-igd (43)	35

Geschiedenis ligt op straat

De geschiedenis ligt op straat, ook in Harderwijk. Dat bleek vorige maand toen bij voorbereidende werkzaamheden voor de Houtwal Parkeergarage, het wegdek bij de Luttekepoortstraat was weggegraven. Nauwelijks een meter onder het wegdek kwamen hierbij tal van restanten van het poortgebouw van de voormalige Luttekepoort tevoorschijn. En, het werd

een drukte van belang en menige Harderwijker toog naar huis om er met de digitale camera plaatjes van te maken. Het kijkje in het verleden duurde maar enkele dagen want om de doorstroming niet te lang te stagneren werd de opbreking snel gedicht. Inmiddels raast het snelverkeer weer langs de Luttekepoort richting Vitringasingel en is er van al dat unieke materiaal niets meer te zien. Goed om te zien dat er veel belangstelling is in onze lokale geschiedenis. Voor wie het heeft gemist hier nog een foto en een foto uit de 'oude doos' van de voormalige Luttekepoort.

De Luttekepoort in vroegere tijden

Voorlopig programma 2010

Inmiddels is het bestuur druk met de voorbereidingen voor het jaarprogramma 2010 en zijn er alweer verschillende data gepland. Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste data zodat u ze kunt noteren in uw agenda.

28 januari donderdag	Door Maarten Wispelwey Lezing : Archeologie Archeologie is actueel in Harderwijk, vooral de door recente opgravingen in de Bruggestraat en bij de Houtwal
24 februari woensdag	Door Willem van Norel Lezing : De Joodse gemeente in Elburg Ook de voorjaarsexcursie gaat naar Elburg, met o.a. een bezoek aan de synagoge aldaar
24 maart woensdag	Lezing : Theologie in Harderwijk Door J. van Sluis
22 mei	Voorjaarsexcursie naar Elburg
11 september donderdag	Open Monumentendag
9 december	Vrijwilligersavond

Alle lezingen zijn in de Catharinakapel en beginnen om 20.15 uur.

Daarnaast zijn er de activiteiten rond Kulating, Hanzedagen, Aaltjesdagen en Visserijdagen en is de Vischpoort regelmatig voor het publiek geopend. Let wel, dit zijn voorlopige data, waaraan nog het een en ander kan veranderen, dus let op de aankondigingen in het Vittepraetje en/of de krant. U kunt natuurlijk, voor de meest actuele informatie, ook kijken op de website

www.herderewich.nl

Schuilt er een Geert Mak in u?

Schrijven is helemaal 'hot' en elk zichzelf respecterende krant of magazine organiseert tegenwoordig een wedstrijd, cursus of training voor potentiële schrijvers of onderzoekers die hun fantasie of gedachten aan het papier willen toevertrouwen. Veel mensen dromen over een carrière als schrijver en hebben een aanzet gegeven met hun eigen roman of familiegeschiedenis. Maar dan, hoe ga je verder?

Wellicht biedt Herderewich daarvoor een mooie mogelijkheid. Voor het versterken van onze redactie zoeken wij enthousiaste onderzoekers en schrijvers, die periodiek een bijdrage willen leveren aan het Vittepraetje. De onderwerpen variëren, maar gaan veelal over onze rijke historie.

De geschiedenis van de visserij, het garnizoen, de universiteit of de vele ondernemingen, biedt telkens weer inspiratie voor nieuwe verhalen en artikelen. De bron is bijna onuitputtelijk.

Heeft u zin, tijd en enthousiasme om af en toe een bijdrage te leveren aan het Vittepraetje, meld u dan aan als vrijwilliger.

Onze redactie houdt niet van vergaderen, maar we zijn wel graag actief met de pen en de camera. U hoeft niet foutloos te kunnen schrijven, want alle bijdragen worden zorgvuldig geredigeerd en gecorrigeerd.

Daarnaast zoeken we voor de uitgave van de **Kroniek van Harderwijk** één of meerdere personen met interesse voor het lokale nieuws. Vanuit dit nieuws en de plaatselijke kranten maken we wekelijks een selectie van leuke, interessante en boeiende wetenswaardigheden en één keer per jaar wordt hiervan een boekje uitgegeven. De **Kroniek van Harderwijk** wordt daarmee een belangrijk naslagwerk voor de historie van Harderwijk waar ook latere generaties gebruik van kunnen maken.

U ziet het op de foto rechts: met een functie als redacteur ligt de weg naar het ereburgerschap voor u open en wellicht is er zelfs meer.

Geef vorm aan de geschiedenis en geef je op als redacteur voor het Vittepraetje!

Theo Bakker

Expositie in de Vischpoort

In de Vischpoort wordt de expositie van potloodtekeningen "De watersnood 1916 te Harderwijk" gehouden. Deze wordt georganiseerd door de bekende Harderwijker tekenaar Henk Bakker in samenwerking met Oudheidkundige Vereniging Herderewich.

Hierbij wordt een aantal tekeningen welke betrekking hebben op het onderwerp tentoongesteld.

**De expositie wordt geopend door wethouder H. Schipper
U bent van harte uitgenodigd om bij deze opening aanwezig te zijn
op dinsdag 1 december om 15.00 uur.**

De expositie is vanaf 2 december elke maandag-, woensdag- en zaterdagmiddag van 13.00 tot 16.00 te bezichtigen en vanaf 2 januari elke woensdag- en zaterdagmiddag van 14.00 tot 16.00.

Tekenaar Henk Bakker
Oudheidkundige Vereniging Herderewich

ERESPELD VAN HARDERWIJK VOOR KAREL UITTEN

Karel Uittien is tijdens een vrijwilligersbijeenkomst van het streekarchivariaat verrast met de erespeld van de gemeente Harderwijk.

Burgemeester John Berends had goede redenen om Uittien te onderscheiden. Hij speelt een belangrijke rol in allerlei facetten van het historische leven in Harderwijk. Zo was hij onder andere jarenlang bestuurslid en penningmeester van de Oudheidkundige Vereniging Herderewich.

Ook is hij lid van de genealogische werkgroep en was tot 2008 redactielid

van het verenigingsblad Vittepraetje. Daarnaast is Uittien vrijwilliger bij het archief van de gemeente Harderwijk, sinds 2003 onderdeel van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe.

**Namens de leden en het
bestuur van Herderewich:
Proficiat Karel!**

Prostitutie in Harderwijk ten tijde van het Koloniaal Werfdepot

door P. Stellingwerf

Een onderbelicht stuk Nederlandse militaire historie is zonder enige twijfel het voormalig Koloniaal Werfdepot te Harderwijk en in het bijzonder de daaraan gelieerde prostitutie. Tijdens de periode van het Koloniaal Werfdepot is de prostitutie altijd een heikel onderwerp geweest in Harderwijk.

De rekruten verbleven meestal maar een korte opleidingstijd in Harderwijk, maar ze drukten wel hun stempel op het stille stadje. Het handgeld dat ze bij hun inschrijving kregen, besteedden ze bij de plaatselijke middenstand in kroegen en bordelen. De plaatselijke bevolking nam tegenover dit zootje ongeregeld een wat dubbele houding aan. Men verdiende er vaak flink aan, maar er was evenveel reden tot zorg over zoveel soldaten tegelijk in een kleine stad. Menig Harderwijker had er een oordeel over wat niet vaak positief was, maar als er geld aan verdiend kon worden was men daar toch ook niet vies van. Want het handgeld dat deze geronselde militairen kregen was voor die tijd fors: 250 tot 300 gulden. Voor Harderwijk een zegen, het geld rolde uitbundig. Tussen 1856 en 1862 werd er zo'n anderhalf miljoen gulden aan handgeld uitbetaald. Omdat de meeste pecunia werd besteed in cafés en bordelen, dus aan drank en vrouwen, was het moreel minder zegenrijk. In de jaren vijftig kwam er per jaar gemiddeld zo'n 16.000 gulden aan accijnzen op gedistilleerd binnen. Het brave Harderwijk kreeg niet voor niets de weinig vleiende bijnaam "het gootgat van Europa". S. Kalf zegt het in zijn Geschiedenis der Werving O.I. Leger als volgt:

"Er heersten in Harderwijk toestanden, zoals ze voor de vestiging van het werfdepot in de voormalige academiestad onbekend waren. Men vond er vooreerst: opkopers, ronselaars, slokjesbazen, geldschieters, lichtekooien, slaapsteehouders, tokhouders enz. Heel deze neringdoende gemeente was er slechts op uit de "plockvogels" zo spoedig mogelijk van hun veren te ontdoen en een deel van het handgeld machtig te worden."

Om een beeld te schetsen hoe de toestand in de stad was volgt hier een beschrijving: In die tijd waren er met het oog op de felle dorst der kolonialen cafe's bij hopen, zo ook vooraan in de Smeepoortstraat. Het eerste huis links was een volksgement, dat werd gedreven door een zekere Van de Berg en de naam droeg: "De Halve Maan".

Onder het uithangbord stond:

“Wie vermoeid is van het gaan komt hier in de halve maan”.

En daar zijn vele vermoeiden van “het gaan” in- en uitgetrokken. Vooral op de zomeravonden zaten daar de meest onzure mens-
typen op de stoep. Daarnaast was het café van Jets en daarnaast
weer een café, “De Paragraaf” geheten en gedreven door een Duitser.
Even verderop was de kazerne van het Koloniaal Werfdepot.
Daar was altijd wat te zien. Elke middag tegen een uur of twee stond
er altijd een legertje fotografen, kleer- en schoenmakers te azen op
klandizie. In de poort stond veelal adjudant P. Kerkhof en later zijn
opvolger de adjudant Uhl een wakend oog te houden op onregelma-
tigheden. Ons stadje stond of viel met de kolonialen, alles draaide
om hen. Soms was het een slappe tijd in de nering, maar soms was
het een drukte van belang, zoals in de Atjehtijd (1873-1878) toen het
er krioelde van de kolonialen en er grof geld werd verdiend in Harder-
wijk.

Van sommige bekende kolonialen weten we hoe zij hun “vrije” tijd
doorbrachten. Van “onze” Franse dichter Rimbaud is bekend dat hij
het direct na het ontvangen van zijn handgeld op een slempen zette,
daarin bijgestaan door een notoire pooier, genaamd “Rotte Pietje”.
Het zuipen onttaardde in een vechtpartij met deze man, waarbij hij
ontzet werd door een man met de bijnaam Louis Hangjas. Na de
reis naar Indië voltooid te hebben, deserteerde Rimbaud overigens
spoedig. Tot zover een indruk van die tijd, we keren terug naar de
prostitutie.

In de Donkerstraat waren enige beruchte huizen voor de komende
en gaande man. Die affaires droegen een weidse naam. De één heet-
te “De Duitse Keizer” en de andere “De Ree van Batavia”, voorwaar
schone namen voor die ‘holen der liefde’. Op 26 februari 1818,
drie jaar nadat het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk gevestigd was,
kwam er een landelijke wet op de prostitutie.

Deze wet diende door alle provincies en steden te worden uitgevoerd.
Stad en land wrongen zich in allerlei bochten om onder het dreigende
centralistische regime uit te komen.

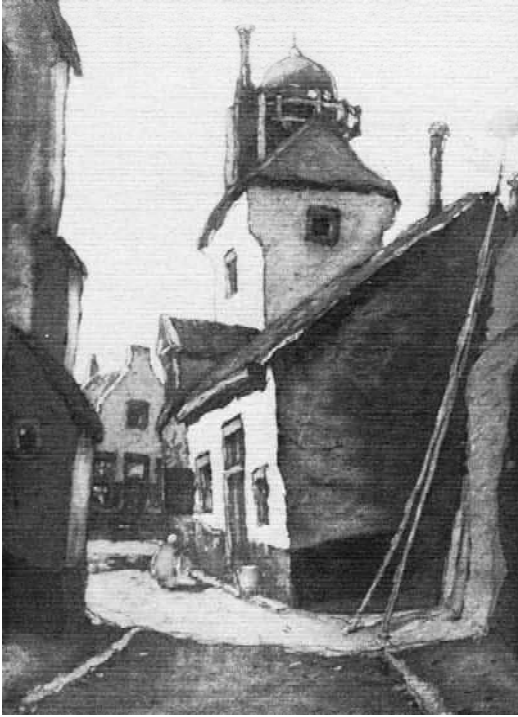
Harderwijk, sinds 1815 standplaats van losbandig koloniaal krijgsvolk,
beriep zich in eerste instantie op geldgebrek. Toch moest ook Harder-
wijk er tegenspartelend aan geloven. In 1818 had het stadje zich nog
met succes teweer gesteld, maar tien jaar later bezweek het onder de
druk. Al vanaf de vestiging van de kazerne voor de koloniale troepen,
in 1815, had het stadsbestuur het zwaar te verduren gehad. De cen-
trale overheid stelde voortdurend nieuwe eisen, met betrekking tot
kazernerij, exercitieterreinen en de opvang van venerische ziekten;

van binnenuit was het garnizoenscommandant C.J. Eijmael die steeds nieuwe klachten had. Wisten de gemeentelijke autoriteiten wel, zo kraste hij in januari 1819, dat *“een getal van vijfendertig militairen, thans wegens venuskwaal in de infirmerie (ziekenzaal) van dit garnizoen behandeld wordende”, allen waren besmet na “het frequenteren van het zogenaamde huis van Bet in de Plantage en de Leeuw op de Markt”. En wat de heren daaraan dachten te gaan doen dus.*

Gelukkig konden de autoriteiten antwoorden dat inmiddels “één derzelve bedoelde vrouwspersonen als inboorlinge deser stad nog aanwezig” was en “dus voor der zelve genezing diende gezorgd te worden”. Ruim een jaar later, in februari 1820, was het weer raak. Nu waren het *“twee vrouwspersonen met name Mie en Mientje, te huis in het zogenaamde Kanonnetje aan de Plantage”, die door “eene kwaardeerdige venerische ziekte, onderscheidene militairen van dit garnizoen bedorven”* hadden. Exit Mie en Mientje. Maar datzelfde jaar, in december, was opnieuw “een groot gedeelte der soldaten van dit garnizoen door venerische kwalen aangetast” en *“ingewonnen informatien”* wezen uit dat deze waren opgedaan “in de Gouden Leeuw, op de Markt, door middel van zich aldaar bevindende publieke vrouwspersonen”. Dit keer gaf het stadsbestuur niet toe. Eijmael kreeg als antwoord dat er *“geene wetten bestaan ingevolge welk wij de magt hebben zodanige vrouwspersonen hun bedrijf te beletten”*.

Bovendien kon de kroeghoudster attesten van de stadschirurgijn overleggen waaruit bleek dat de in haar zaak werkzame vrouwen niet besmet waren. De conclusie moest dus wel luiden “dat deze ziekte op eene andere plaats hare oorsprong heeft”. Waar dan wel bleef in het midden. Even onbeantwoord bleef vooralsnog de vraag wie het nu eigenlijk voor het zeggen had in het stedelijk prostitutiebeleid, het militair of het burgerlijk gezag.

Die competentiestrijd werd pas enkele jaren later beslecht, in 1829, toen Harderwijk “om” ging, overigens ook niet zonder slag of stoot. Na het via Gedeputeerde Staten voorgelegde dringende verzoek om het Haagse Gemeenstebesluit te volgen tot tweemaal toe te hebben afgewezen, schikten de gemeentelijke bestuurders zich in derde instantie in hun lot. Tegenover de lusten van het garnizoen – inkomsten voor de gemeentekas en de plaatselijke middenstand – stonden nu eenmaal lasten, stelden ze vast. Daartoe behoorde voortaan ook een gedetailleerde reglementering van de prostitutie, inclusief bestuurlijke verplichtingen. Op 30 november 1829 werd het 27 artikelen tellende “Reglement op de zogenaamde publieke huizen en publieke vrouwen binnen de stad en gemeente Harderwijk” officieel van kracht.

De verantwoordelijkheid voor het toezicht op de bordelen kwam te liggen bij de burgemeester "of ambtenaar belast met de waarneming der politie". Bordeelhouders dienden elk jaar opnieuw een vergunning aan te vragen en alle persoonswisselingen direct te melden. Prostituees waren verplicht zich te laten registreren en wekelijks een medisch onderzoek te ondergaan. De resultaten van deze keuring moesten worden aangetekend in een boekje met persoonlijke gegevens, dat hun bij inschrijving verstrekt was. Dat was niet zomaar wat.

Artikel 10 omschreef het precies:

"Dit boekje zal op de eerste bladzijde de voor- en achternaam, geboorte- en woonplaats bevatten, daarnaast de persoonsomschrijving van de houdster, als ook het publiek huis waaraan zij verbonden is en tenslotte hare handtekening indien zij schrijven kan of een merk om zulks te vervangen". De prostituees in de drie (later twee) erkende publieke huizen werden als gevolg van een gemeentelijke verordening vanaf 1855 regelmatig (vanaf 1873 wekelijks) medisch onderzocht. Hadden zij een geslachtsziekte opgelopen of waren zij zwanger geraakt, dan werd hun vergunning (in de vorm van boekje met persoonsgegevens dat zij bij iedere keuring moesten overleggen) ingetrokken.

Straat- en raamprostitutie waren geheel verboden. Vanaf 1872 was in de gemeentelijke verordening vastgelegd dat "alle vrouwen welke gewoon zijn zich aan een ontuchtig leven over te geven, zullen worden beschouwd en behandeld als publieke vrouw, hetzij zij bij houders van publieke huizen inwonen, hetzij zij afzonderlijk zijn gevestigd". Deze strafverordening, genaamd *Leven en Gezondheid*, werd in zijn geheel afgedrukt in het *Over-Veluwsch Weekblad* van 27-7-1872; de prostitutie was geregeld in artikel 23.

In 1873, toen door de Atjeh-oorlog het aantal kolonials zeer hoog was, werd de rosse straat Achter de Muur door de commandant van het Werfdepot tot verboden gebied verklaard. Dit gebeurde echter niet om het hoerenlopen te bestrijden: kolonials zouden zelfs permissie kunnen krijgen om de nacht in een van de erkende bordelen door te brengen. Men wenste het bezoek aan niet-geregistreerde prostituees te bestrijden om een ware epidemie van syfilis en andere geslachtziekten in te dammen. In deze jaren bleek dat het gemeentebestuur nauwelijks vat kreeg op de clandestiene prostitutie in de "verdachte huizen".

Harderwijk was dus door de bocht, net als eerder Alkmaar, Arnhem, Den Helder en Vlissingen, maar deze steden vormden de uitzonderingen die de regel van gemeentelijke onafhankelijkheid bevestigden. Bijzonder aan Harderwijk was dat het altijd al een bijzondere plaats had ingenomen onder de gereguleerde steden. Het plaatselijke garnizoen was geen gewoon garnizoen, het was een passantenhuis voor koloniale vrijwilligers uit binnen- en buitenland, op weg of terug uit de Oost of de West. Avontuurlijke types, op zijn zachtst gezegd, en door het steeds hogere handgeld en steeds ruimere pensioenen steeds beter in hun slappe was. Beter dan in ieder geval Jan Soldaat en Kees Korporaal van de vaderlandse landmacht. Geen grager gezien gast in kroeg en bordeel dan een koloniaal op betaaldag. Nadrukkelijker dan in andere garnizoenssteden hing de omvang van de prostitutie in Harderwijk dan ook af van de bezettingsgraad van de kazerne in de Smeepoortstraat.

De rek zat daarbij niet zozeer in het getal der door het stadsbestuur toegestane bordelen – dat waren er sinds 1844 nooit meer dan drie – dan wel in het aantal daar werkzame prostituees en niet te vergeten in de daarbuiten actieve clandestiene prostituees. Hoeveel vrouwen er in dienst waren van de drie officiële bordelen – twee in de Rab-bistraat, één in het Israelstraatje – is precies bekend: vijftien tot twintig in de jaren zestig, toen er een constante drukte heerste in de kazerne; acht tot zestien in de jaren 1870 – 1872, toen er tijdelijk geen buitenlandse vrijwilligers werden aangenomen; twintig tot dertig in de jaren 1873 – 1878, toen vanwege de Atjeh-oorlog elke Fransoos, Mof en Bels met open armen werden ontvangen en tien tot twintig in de jaren tachtig, toen het contingent koloniale vrijwilligers terug was op het niveau van twintig jaar eerder. Keurig in cadans derhalve, vraag en aanbod, soldaten en meisjes, militaire administratie en gemeentelijke statistiek. Maar, net als elders, was dat slechts een deel van de werkelijkheid. Zolang er gereguleerde prostitutie bestond in Harderwijk, dus al sinds 1829, waren er daarnaast ook clandestiene prostituees actief. Hoeveel precies, is om voor de hand liggende redenen moeilijk aan te geven, maar bij tijd en wijle, natuur-

vooral als de kazerne uitpilde van vrijwilligers met geld, moet hun aantal dat van de officieel ingeschreven publieke vrouwen hebben geëvenaard, zo niet overtroffen. Zo klaagden twee van de drie erkende bordeelhouders in 1844 verontwaardigd over de oneerlijke concurrentie van “stille” huizen van plezier, waar naar hun zeggen – het heeft wel iets komisch – *“zeer dikwijls onzedelijke ja schandelijke zamenkomsten plaats hebben”*. (Het betrof hier twee rekesten met vergelijkbare teksten, van bordeelhoudster J. Haumans en van haar mannelijke collega Cornelis Krist, beide gedagtekend op 18-3-1844). Zolang het niet de spuigaten uitliep, liet het stadsbestuur de illegale bordelen doorgaans echter ongemoeid.

Zo`n extreme situatie deed zich voor in de jaren 1857 en 1858, toen het in de kazerne tijdelijk wemelde van Zwitserse vrijwilligers, overgenomen van de Britse Krimlegioenen. De uitbundige klandizie moet een grote aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op prostituees uit de wijde omtrek. In ieder geval kreeg de politie opdracht de bestaande voorschriften streng toe te passen, met als gevolg veroordelingen van enige tientallen niet-geregisteerde prostituees. En dat waren ze nog niet allemaal, getuige de zinsnede in het gemeenteverslag dat het politieoptreden vooral “preventief voor anderen” was geweest. (Gemeenteverslag 1858). In de volgende piekperiode, de Atjeh-drukke in de jaren 1873 – 1878 was daar kennelijk geen beginnen meer aan. In 1875 moest het stadsbestuur, van hogerhand geconfronteerd met verwijten over liefst zeventig gevallen van syfilis onder een detachement van vierhonderd “afgeleverde” koloniale militairen, toegeven dat het instond voor de deugdelijkheid van het medisch toezicht in de gereguleerde bordelen, maar helaas weinig kon doen aan de explosief toegenomen illegale prostitutiepraktijken. Pas in de jaren tachtig, toen de hoeveelheid krijgsvolk tot normale proporties was geslonken, kregen de autoriteiten weer zicht en greep op het prostitutiebedrijf in het Veluws kustplaatsje.

Wordt vervolgd.

Uit het dagboek van C.A.T. Vogel (1)

K.Chr. Uittien

Door bemiddeling van ons lid, de heer B. Rugers, is Herderewich in het bezit gekomen van de handgeschreven herinneringen van oud-kolonel en commandant van het 6e Regiment Infanterie C.A.T. Vogel (1805-1893). De familie stond ons toe de delen die betrekking hebben op Harderwijk in ons kwartaalblad te publiceren. Het origineel ligt opgeslagen in het depot van het Gemeentearchief.

C.A.T. Vogel beschrijft eerst het milieu waarin hij opgroeide: "Mijn ouders behoorden tot den aanzienlijken stand, op zeer jeugdige leeftijd verloor ik mijn vader, zodat ik hem mij onmogelijk kan herinneren. Mijn vader had te Leipzig gestudeerd en had een academische graad verworven. Mijn ouders hadden een zeer schoone bezitting, te Halbau, gelegen in Saksisch Silezië (Saksen werd later ingelijfd bij Pruisen). Wij bewoonden een groot fraai huis met daarbij behoorenden uitgestrekten tuin, gelegen aan de Lindenstrasse, de hoofdstraat van Halbau. Mijne moeder was den 16de oktober 1769 te Zöschen bij Merseburg geboren en heette Christina Augusta Sophia von Lettow. Mijne moeder had verscheidene broers en een zuster; drie of vier harer broeders dienden als officier in verschillende rangen in 't Duitsche Leger; later gingen er twee van hen naar Indië en vonden daar in de overzeesche gewesten hun dood, zij vielen als dappere officieren, de

oudste was kapitein en de jongste 1ste luitenant.

In de Fransch-Duitsche oorlog 1870-1871 sneuvelden twee mijner neven barons von Lettow de één bij Saint Privaat, de andere bij Saarbrucken, beiden jeugdige en knappe officieren, doch de heldendood maakte een einde aan hun veel belovend leven.

Mijn grootvader, de baron von Lettow, had aan één onzer universiteiten gestudeerd en evenals mijnen vader een academische graad verworven, hij was gehuwd met de freule von Mosch. Mijne ouders hadden drie kinderen, een dochter en twee zonen. De oudste der kinderen was Henriëtte, een mooi meisje geboren 4 november 1794, de tweede mijn onvergetelijken broeder Wilhelm Heinrich Ferdinand geboren 19 oktober 1801, de jongste ben ik, Carl August Theodor geboren op zondag 20 mei 1805, dus een zondagsch kind, zoals wij Duitschers zeggen, een gelukskind, en ofschoon ik ook de slagen van het leven ondervond en vele bittere teleurstellingen, zoo erken ik van gansche harte op mijn hooge jaren, dat ik een gezegenden ouderdom heb".

Hier volgt het eerste verslag waarin Harderwijk een rol speelt: "Aankomst te Harderwijk (1816). Die Arde ist überall des Herrn. Den 17de November waren wij te Harderwijk aangekomen en logeerden in 't Hotel van Veluwe in de Brugstraat¹⁾. De overste Eijmael en den kapitein von Hoff werden dadelijk kennis gegeven van onze aankomst. De Luitenant-Kolonel Eijmael was toenmaals kommandant van het Depot Bataillon voor de Koloniën No. 33 en was tijdens de oorlogen van Napoleon "Aide de Camp"²⁾ geweest van den generaal Anthing.

De kapitein en mevrouw von Hoff waren even als oom Anthing te Saxen Gotha geboren, waren zeer bekend met elkaar, ja beter gezegd bevriend ook met onze tante mevrouw Anthing. De overste Eijmael bewoonde een groot huis op de Brink³⁾ en de kapitein von Hoff woonde buiten de Smeepoort op een lief aangelegd buitentje⁴⁾. Met den overste Eijmael was oom en later onzen zwager in correspondentie getreden om alles voor onze in diensttreding en vertrek naar O.I. te beschrijven. Door de familie Eijmael en von Hoff werden wij, jeugdige Saksers, zeer hartelijk ontvangen. Toen wij 't logement verlieten, gingen wij op kamers wonen in de Hoogopstraat eene verlenging van de Groote Poortstraat. De overste Eijmael keurde 't goed [dat] wij die kamers huurden. Den 18de November 1816 traden wij in dienst als kadet voor de Koloniën No. 33. Den daarop volgenden dag werd ons door den regimentskleedermaker Lichting, onze fijne uniform aange-meten. Onze kleding werd met spoed gemaakt en bestond uit licht grijze pantalon en buisje waarop licht blaauwe kraag, donker blaauwe pet met licht blaauwe band en is mijn geheugen me niet ontrouw dan kreeg ik, jeugdige krijger, ook een sabel.

*Wer will unter die Soldaten, der Muss haben ein Gewehr
Dass muss er mit Pulver laden und mit einer Kugel schwer.
Der muss an der Linken Seiten einen scharfen Säbel han
Dass er wenn die Feinde streiten, schiessen und auch fechten kann.*

Wij werden geplaatst bij het 7de Reg. O.I. huzaren, bestemd om per eerste gelegenheid naar Java te vertrekken, wij waren overgeplaatst op last van den toenmalige Minister van Oorlog Dobbersmé⁵), die zeer bevriend was met oom Anthing.

Ik meen [dat] wij na enige dagen de orde[r] kregen om in December reeds onze bestemming te volgen, wij waren al bevorderd tot kadet korporaal. Wij vertrokken van Harderwijk naar Amsterdam, logeerden in een logement in de Kalverstraat, vervolgden onze reis per beurtschip door de Haarlemmermeer tot Alkmaar en 't Zand en marcheerden van daar naar den Helder. Wij zouden met het gereed liggend koopvaardijship Hoop en Fortuin, de reis naar het schoone rijk van Insulinde ondernemen, doch 's nachts voor wij zouden embarqueeren sloeg het schip van het Anker en kon het transport dus niet aan boord gaan. Op last van den hier boven genoemden Minister van Oorlog werden wij terug geplaatst naar Harderwijk wij marcheerden van den Helder naar Medemblik. Ten einde ons toch zoo spoedig mogelijk naar Indië te doen vertrekken werden we teruggeplaatst bij de Infanterie, vertrokken via Amersfoort naar den Helder en embarqueerden met het bataillon waarbij we waren ingedeeld aan boord van het koopvaardijship Waterloo met gezagvoerder Henschken.

Bij de familie von Hoff hadden we kennis gemaakt met den Luitenant Adjutant Leonhardi, adjudant bij het bataillon waartoe wij behoorden en aan wien we dan ook waren aanbevolen.

Wij waren met verscheidene kadets aan boord van de Waterloo, wij waren allen bestemd voor de kadettenschool te Samarang. De kennismaking onder elkander ging gemakkelijk en wij waren spoedig vrienden. Van enkelen herinner ik me nog de namen, zooals de gebroeders Broes of Broesse, hun vader was predikant te Amsterdam, vervolgens Bakker, Barkeij en meer anderen waar ik de namen van vergeten ben, mogelijk komen zij mij later nog te binnen. Van zeeziekte hadden we niets geen hinder, al schommelde en stampste het schip nog zoo hevig, wij wisten nergens van, het was waarlijk een groot geluk vrij van zeeziekte te zijn."

Wordt vervolgd

Noten:

- 1) "'t Hotel van Veluwe in de Brugstraat" is het tweede pand rechts in de Bruggestraat vanaf de Vijhestraat. Toen heette het "Herberg De Stadvrede", gedreven door de logementhouder Van Veluwe.
- 2) "Aide de Camp" is "adjutant te velde".
- 3) "een groot huis op de Brink" is op de Smeepoortenbrink, het grote huis naast de Paradijspoort aan de zijde van de Doelenstraat.
- 4) De overste huurde dit huis van de erfgenamen van Jan Weijer van Overmeer Fisscher, (bron: akte 131 d.d. 18-11-1817 notaris Vitringa Nunspeet); "buiten de Smeepoort op een lief aangelegd buitentje" is villa Westerholt, door de kapitein von Hoff in 1816 gekocht van de erven van Hendrik van Ittersum, (bron: akte 40 d.d. 24-2-1816 notaris Vitringa Nunspeet).
- 5) Bedoeld zal zijn Alexandre Charles Joseph Ghislain d'Aubremé, die van 1 maart 1819 tot 2 juli 1826 Minister van Oorlog was.

De Watersnood van 1916.

door P. Stellingwerf en N.C.R. de Jong

Nadat onze vereniging gehoord had dat de Harderwijker tekenaar Henk Bakker een keer wilde exposeren in de Vischpoort, toog onze vice-voorzitter naar de Eendenparkweg om hierover te praten. En als je twee bevlogen mensen bij elkaar brengt komt er al gauw iets tot stand. Bovendien was het onderwerp snel bekend; Henk had namelijk al een aantal tekeningen van de watersnood 1916 te Harderwijk gemaakt. Dus werd besloten om dat onderwerp te gebruiken voor de expositie.

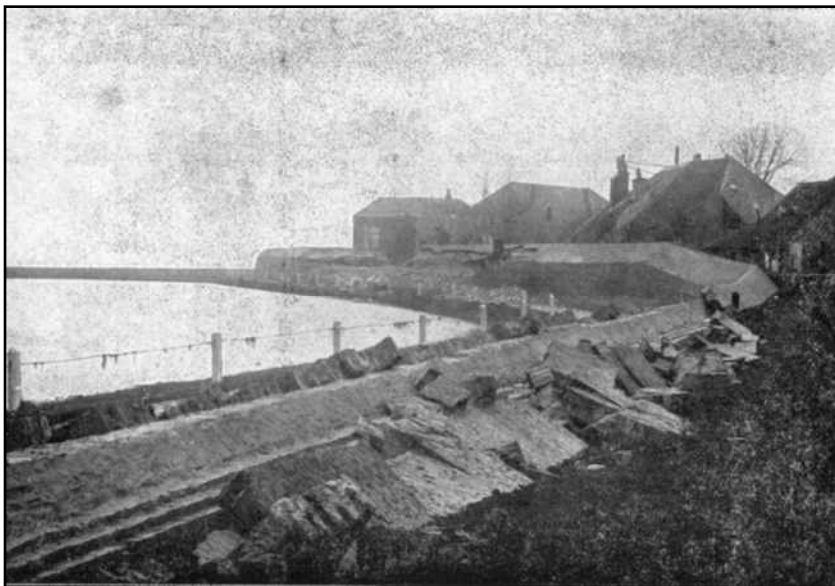
Wie is nu die bekende Harderwijker Henk Bakker? Als geboren (1938) en getogen Harderwijker heeft hij zijn jongensjaren doorgebracht aan de haven van Harderwijk. Van moederskant heeft hij het vissersbloed in de aderen meegekregen. Alles wat met het vissersleven te maken had, inspireerde hem zo dat hij het ook wilde gaan tekenen. Om zijn tekenvaardigheid te verhogen, volgde hij een cursus portrettekenen. Tijdens deze cursus kwam het tekentalent tot ontwikkeling. Portrettekenen werd zijn passie. Karakteristieke

Henk Bakker

vissersportretten, waarbij de weerbarstige leefomstandigheden op het vissersgelaat tot de verbeelding spreken. De expressie is inmiddels uitgebreid met portretten van alle gezichten, stadsgezichten en uiteraard havengezichten. Zijn potloodtekeningen zijn te vinden in exposities en publieke ruimtes. Zijn opdrachtgevers zijn particulieren en instellingen die iets bijzonders willen. Bovendien dient de expositie nog een zeer belangrijk doel: Henk heeft aangegeven dat de eventuele verkoop van de tekeningen en ansichtkaarten ten goede komt aan het ziekenhuis Sint Jansdal, waar Henk al meer goede doelen heeft gesteund. Ditmaal zal de opbrengst ten goede komen aan het project "angst verminderen bij kinderen" van de Stichting "Vrienden van het Sint Jansdal".

Tijdens de nacht van 13 op 14 januari 1916 voltrok zich in Nederland een watersnood rond de Zuiderzee. De voorafgaande dagen had het reeds gestormd. Een noordwester storm, die aanwakkerde tot 100 km per uur. De stormvloed viel samen met een hoge afvoer op de rivieren. Op tientallen plaatsen braken de dijken door. Waterland en de Anna Paulownapolder kwamen onder water te staan. In de provincie Noord-Holland vielen doden te betreuren. Onze stad had alleen materiële schade. Aan de hand van de brochure "De watersnood te Harderwijk", uitgegeven door de plaatselijke watersnoodcommissie, bespreken we de ergste schadegevallen. De zeebeer bij de Plantage kreeg het zwaar te verduren. Over een lengte van 30 meter werd zij door de vloed stuk geslagen.

De beschadigde zeebeer

Om de zeebeer te bereiken moest het water eerst over 150 meter land. Toch brak de zee hier stukken van 2 à 3 meter uit de muur. Eveneens werd het hogere deel van de zeebeer over een lengte van 40 meter zwaar beschadigd. De stadsmuur achter de visserswoningen aan de Kleine Oosterwijk begaf het. 's Nachts moest hier de 83-jarige weduwe Foppen, die niet meer lopen kon, met haar zuster door haar zoon Goosen en schoonzoon Johan Luiting op een wagentje in veiligheid gebracht worden. De tegen de stadsmuur aangebouwde woning van Klaas Foppen kreeg eveneens zware klappen. Toen de stadsmuur bezweek was de éénsteens voorgevel niet meer tegen het natuurgeweld bestand en stortte in. De bewoners, twee Belgische gezinnen, moesten een veilig heenkomen zoeken.

Op de Havendam werden de voorgevels van een aantal huisjes door zware boomstammen, die daar voor verzending klaar lagen, open geramd. Voor de havenmond lag een schip voor anker, dat zijn roer door de storm verloren had. Een sleepboot uit Kampen wist het vaartuig weg te halen. Het schip De Noordster van schipper Spithorst was er veel slechter aan toe. Geladen met een lading aardappelmeel strandde het in het zicht van de haven. Om vier uur 's nachts werd de wijkplaats voor het gezin in de mast gehesen. Pas na achten 's morgens wist men de HK 90 en 46 buitengaats te brengen.

Kapotgeslagen huisjes op de Havendam

De HK 90 gelukte het de schipbreukelingen, de schipper, zijn vrouw en vijf kinderen en een bejaarde loods, te redden. De noordenwind joeg de HK 90 en de HK 46 over de westelijke havendam, zee in. De kiel schuurde over het hekwerk. De Noordster kantelde steeds meer en verdween in de kolkende golven. Het waren Andries Jansen Kzn., Albert Velthuis, Maas Bruinink, Jacob Hannessen, Willem Petersen Azn., Jan Jansen Azn., Hermannes van Schie Hzn., Willem Bruinink Pzn., Jan Karssen en Hendrikus van Meer die de redding uitvoerden. Een aantal botters, die in de haven lagen liepen ook schade op. De HK 117 van Symen Goosens kwam op de kade bij de Gasfabriek (huidige gemeentehuis) terecht. Het water van de Bleekgracht was een meter gestegen. De huizen aan de naastgelegen Kuipwal stonden in het water. Ze waren alleen tot de borst door het water wadend bereikbaar.

De muziekkoepeel bij het Harmoniegebouw aan de Plantage was door de storm weggevaagd. Tweederde van de stad stond onder water. De hoogste stand was 3,10 meter boven NAP. De huizen aan de Smeepoortstraat hadden het meest van het water te lijden. In de woning van A. Nijveld bereikte het water een hoogte van bijna een meter. Talrijke pompen werden gebruikt om de kelders, die volgelopen waren leeg te maken. De tuinen aan de Stationslaan en de Friese Gracht stonden eveneens geheel blank. Tegen 12 uur 's middags verscheen de auto van prins Hendrik voor het stadhuis. De prins nam hier en daar een kijkje om een indruk van de schade te krijgen en vertrok richting Ermelo. Op 18 januari werd een plaatselijke watersnoodcommissie benoemd met als voorzitter burgemeester Kempers. B. Goosens was secretaris, W.W. Hopperus Buma werd penningmeester; de leden waren W. de Lange, L. van Esveld, ds. J.J. van Ingen, H. van der Toom, J.M. van Meer en P. Klaassen Rzn. Zij probeerden op allerlei wijze gelden in te zamelen. Door mevrouw Kempers werden op 29 april in de raadzaal van het Stadhuis in tegenwoordigheid van bovengenoemde commissie, familieleden van de redders en van schipper Spithorst, reddingsmedailles van de Noorden Zuidhollandse Reddingsmaatschappij uitgereikt. De Watersnoodcommissie zorgde er voor dat schipper Spithorst een schadevergoeding van 485 gulden kreeg. Zijn schip De Noordster was enige dagen na de stranding gelicht en naar Kampen gesleept, waar het op de werf van scheepsbouwer T. Schepman werd hersteld. Per 1 april 1941 werd de plaatselijke Watersnoodcommissie opgeheven.

Grote delen van Harderwijk liepen onder water. De foto boven toont een kijkje vanuit de Smeepoortstraat naar de Stationslaan.

Op 13 en 14 januari 1916 voltrok zich in Nederland een watersnood rond de Zuiderzee. Een stormvloed viel samen met een hoge afvoer op de rivieren. Als gevolg braken op tientallen plaatsen de dijken en was daarnaast op veel plaatsen sprake van schade aan binnenbehoor en bekleding van de dijken. De watersnood maakt veel dodelijke slachtoffers en de materiële schade was enorm.

De ramp had niet alleen gevolgen voor plaatsen aan de Zuiderzee. Ook elders in Nederland, zoals in de Biesbosch, Waterland, de Anna-Paulownapolder en Krimpenerwaard, liepen grote gebieden onder water. De overstroming gaf het laatste zetje voor het tot stand komen van de Zuiderzeewet, die in september 1916 door Ir. C.Lely aan de Kamer werd gepresenteerd. Het plan werd aangenomen en er werd een begin gemaakt met de uitvoering. In 1932 werd de Afsluitdijk gesloten en veranderde de Zuiderzee in het IJsselmeer.

Harderwiekers en/of Hierders (39)

door R. Uittien-Jacobs

Nogmaals een 'vreemde' Harderwieker.

David Leonardus von Munching vestigde zich ongeveer in 1856 in Harderwijk, waarschijnlijk komende uit Gouda. De familie was Rooms-Katholiek. Van beroep was hij smid, maar hij had ook andere beroepen. Het laatst was hij kastelein/koffiehuishouder. Hoeveel kinderen het echtpaar precies had, weten we niet zeker. In die tijd stierven er veel kinderen jong. De naam "von Munching", met of zonder Umlaut, kwam niet veel voor. Buiten dit gezin heb ik niets kunnen vinden in Nederland. Mogelijk zijn zij voor de geboorte van David uit Munchen gekomen. Helaas staan de Rooms-Katholieke doopboeken van Amsterdam niet op Internet, evenmin als de juiste geboortedata van sommige van zijn kinderen. De familie was niet onbemiddeld, gezien de aankopen van huizen in de Smeepoortstraat. Mogelijk heeft hij daar, gezien de oppervlakte van 165 m2 van het perceel, een pension gehad. In 1947 (volkstelling) woonden er nog 16 personen met deze familienaam in Nederland: 13 in Amsterdam en in Den Haag, Bussum en Hengelo elk 1. Hieronder volgen 3 generaties van de familie Von Munching. (Tenzij anders vermeld zijn alle personen in Harderwijk geboren, gehuwd, overleden en begraven).

Generatie 1

Frederik von MÜNCHING trouwt vóór 1826

Gijsberta SCHOEMAKERS.

Uit dit huwelijk:

1. **David Leonardus** (zie II).

Generatie 2

David Leonardus von MÜNCHING, smid, knecht bij de gasfabriek, kastelein, geb. Amsterdam 17-2-1825, overl. 24-1-1874. Bevolkingsregister Harderwijk 1855-1862 wijk 1 huis 39 Smeepoortstraat. In 1867 koopt hij een huis met een grote diepe tuin Smeepoortstraat 42 (tegenover de kazerne), doorlopend tot in de Israëlstreet. Trouwt vóór 1842, vermoedelijk te Amsterdam **Helena Johanna HOFFMAN**, geb. Amsterdam 8-7-1822,

overl. 29-12-1900, dr. van **Gerrit HOFFMAN** en **Catharina Joh. (Maria) van den BRINK**. In 1877 verkrijgt zij huis Markt 6 (wordt later Marktzicht); dit wordt door de erven Von Münching in 1913 verkocht aan Elbert Timmler.

Uit dit huwelijk:

1. **Fredericus Johannes Gerardus**, fitter bij de gasfabriek, geb. Amsterdam 21-6-1842. Bevolkingsregister Harderwijk 1855-1862: wijk 1 huis 38 (Smeepoortstraat), vertrokken naar Amersfoort 27-1-1863. Trouwt in Harderwijk 18-9-1872 **Sara Christina PRINS**, geb. Amersfoort circa 1846, dr. van **Rijndert PRINS** en **Johanna Christina van WERKHOVEN**.
2. **Johanna Catharina Gijsberdina**, geb. Amsterdam 21-2-1844. Trouwt 20-7-1864 met **Cornelis Johannes BLOM**, koffiehuishouder, boekhouder, geb. Rotterdam 19-9-1837, overl. 10-6-1890, zoon van **Neeltje Maria BLOM**. Bevolkingsregister Harderwijk 1862-1870: wijk 4 huis 20 (Israëlstraat) wijk 1 huis 19 (Smeepoortstraat), 1870-1880: wijk 1 huis 19 (Smeepoortstraat) vertrokken naar wijk 4.
3. **Maria Cornelia**, geb. Amsterdam circa 1851, overl. Baarn 1-5-1933. Trouwt (1) 29-3-1876 (aktenr.: 10) **Henricus Johannes STROBAND**, koffiehuishouder, geb. Kampen circa 1850, overl. 9-9-1882, zoon van **Johannes STROBAND** en **Aleida Maria BREDERODE**. Trouwt (2) 1-5-1884 (gescheiden) **Cornelis JANSEN**, koffiehuishouder, geb. Sneek 18-3-1861, zn. van **Jan JANSEN**, kleermaker, en **Anna ELIAS**.

4. **David Leonardus** (zie IIb)
5. **Gerardus Theodorus**, portier, geb. Amsterdam 27-4-1855. Trouwt Sloten 3-8-1888 **Maria CLEMENT**, dienstbode, geb. Wissenkerke circa 1868, dochter van **Cornelis Clement**, arbeider en **Adriana Verburg**.
6. **Helena Johanna**, geb. Gouda mei 1857, overl. 4-9-1858.
7. **Johannes Leonardus David**, geb. 7-2-1859, overl. 25-2-1866.
8. **Gijsbertus Frederikus** (zie IIIb).
9. **Frederikus Johannes Leonardus** (zie IIIc).
10. **Gustafina Hendrika Anna Maria**, geb. 11-4-1864. Trouwt 29-10-1890 **Eduard Maria Ferdinand van KALMT-HOUT**, militair, geb. Goes circa 1865, zoon. van **Gerardus Cornelis van KALMTHOUT**, koopman, en **Marie Josephine ALBERTS**.

Generatie 3

- A** **David Leonardus von MÜNCHING**, timmerman, geb. Dordrecht 14-7-1852, overl. 3-12-1927. Na 1878 verkrijgt hij het huis Grote Poortstraat 37, hij verkoopt het in 1925 aan Aart Schuuring. Vóór 1880 verkrijgt hij huis Grote Marktstraat 28. Door ruiling in 1903 verkrijgt hij Grote Marktstraat 37 dat hij in 1925 verkoopt aan Dirk Kruijsdijk. Trouwt 24-9-1884 met **Maria Jacoba REIJNERS**, geb. 3-5-1851, overleden 9-6-1925, dr. van **Jacobus REIJNERS**, koperslager, en **Catharina de WIT**.

Uit dit huwelijk:

1. **Helena Henrica Maria**, geb. 5-8-1888, overl. Amsterdam 14-5-1950. Trouwt 29-11-1916 met **Johannes Josephus PONSIOEN**, loodgieter, geb. Haastrecht 1-3-1888, overl. na 1950, zoon van **Johannes PONSIOEN**, loodgieter, en **Cornelia Maria Elisabeth KLARENBEK**. Ze woonden Bruggestraat wijk A, huis 23 en later in de Smeepoortstraat 30. Ze vertrokken op 20-4-1929 naar Hengelo (Ov.).

B **Gijsbertus Frederikus von MÜNCHING**, timmerman, geb. 9-3-1860 overl. Amsterdam 28-5-1935. Trouwt Sloten 26-8-1892, met erkenning van 2 kinderen, **Maria Elisabeth MAAS**, geb. Amsterdam 10-1-1866, dochter van **Antonie Maas**, werkmán en **Anna Elizabeth Deutschman**.

Uit dit huwelijk:

1. **Helena Gijsberdina**, geb. Amsterdam 9-8-1888, overl. aldaar 28-3-1921.
2. **Helena Maria Tonia**, geb. Amsterdam 7-6-1890. Trouwt aldaar 18-8-1915 met **Hermanus VERMAAS**, boekhouder, vertegenwoordiger, geb. 's-Gravenhage 10-3-1889, vertrokken naar Medan (Ned.O-I) 23-10-1919
3. **Maria Elisabeth Francisca**, geb. Amsterdam 24-8-1905.

C **Frederikus Johannes Leonardus von MÜNCHING**, loodgieter (1901) pensionhouder (1920), geb. 14-2-1863, overleden 6-6-1920.

Hij verkrijgt in 1901 huis Bruggestraat 22, en verkoopt dat in 1922 aan **Peter Zuurveld**. Vertrekt 21-8-1913 naar Sint-Michielsgestel.

Trouwt 5-6-1901 met **Anna Bernardina BAARS**, pensionhoudster, geb. Amsterdam 23-10-1868, overl. 21-3-1949, dr. van **Petrus Gerardus BAARS**, logementhouder, en **Maria COX**. Woonde respectievelijk: Oranjelaan 27, Smeepoortstraat 42, Stationslaan 139, Donkerstraat 39 en Stationslaan 127. Vanaf 29-12-1922 woonde vader Baars, met zijn derde vrouw, bij haar in.

Uit dit huwelijk:

1. **Frederikus Johannes Leonardus**, partic. Klerk Rijksbelastingen, geb. 1-2-1902. Vertrekt 17-3-1921 naar Oisterwijk.
2. **Johannes Antonius Bernardinus**, geb. 10-10-1904. Op 15-10-1923 vertrekt hij naar Utrecht, hij komt 12-2-1926 terug en woont in bij zijn halfbroer Petrus Hoedemaker op de Oranjelaan 27. Op 19-7-1927 vertrekt hij naar België Hotel Bristol Blankenberghe.
3. **Helena Johanna Catharina Maria Augusta**, geb. 9-7-1909, ze vertrekt 23-3-1921 naar Woerden, komt terug en vertrekt 8-4-1935 naar Groningen. Trouwt Amersfoort 18-12-1935 **Cornelis SPLINTER**, Technisch Ambtenaar Rijkswaterstaat, geb. 's-Gravenhage 10-10-1897, begr. 6-10-1962. Ze kwamen 31-10-1932 uit Arnhem. Woonden Stationslaan 5 en Nassaulaan 4, (tegenwoordig Oranjelaan).

"Achter den Pinnekesdraat"

15.000 Belgen in Harderwijk (1914-1918)

Het Stadsmuseum Harderwijk organiseert tot 1 februari 2010 een expositie over het Belgische Interneringskamp dat daar vier jaar lang geweest is en waarover veel archiefstukken en foto's van geïnterneerden bewaard zijn gebleven. Over "de Grootte Oorlog" (WOI) is steeds meer bekend, dit mede omdat archieven en musea hun informatie over deze periode hebben opengesteld voor het publiek. Op deze wijze kan iedereen die geïnteresseerd is in dit belangrijke stuk vaderlandse geschiedenis, meer te weten komen over hetgeen hun (Belgische) voorouders hebben meegemaakt. De toestroom van zo'n 1 miljoen vluchtelingen uit België naar Nederland kwam vooral op gang na het bombardement van Antwerpen, maar bestond zowel uit burgers als militairen die uit geheel België afkomstig waren.

De inwoners van Harderwijk zagen de aanwezigheid van zoveel Belgische vluchtelingen niet als een overheersing door een vreemde natie, maar als een unieke taak om zo'n 15.000 Belgische militairen die uit hun vaderland gevlucht waren op te vangen in een interneringskamp, achter het prikkeldraad ('pinnekesdraat'). In hoeverre was en is de betrokkenheid, gastvrijheid en tolerantie van de Harderwijkers uniek? Hoe hebben de inwoners van Harderwijk én de Belgen deze opgedrongen samenleving ervaren? En hoe kijken we er nu op terug?

Als u meer over deze onderwerpen te weten wilt komen, is het bezoeken van deze tentoonstelling voor u belangrijk en interessant. De expositie is het resultaat van nauwe samenwerking tussen het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe en het Stadsmuseum Harderwijk. Ze geeft de bezoeker een vernieuwde kijk op de periode waarin de bevolking op de Noordwest-Veluwe grotendeels Belgisch was en toont de vele archiefstukken die hierop betrekking hebben. In een speciale brochure zijn zo'n 150 prentbriefkaarten van geïnterneerde militairen opgenomen, die u een beeld van het dagelijks leven in dit kamp geven.

Toen de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 uitbrak sloegen bijna 2 miljoen Belgen op de vlucht. Hiervan zochten 1 miljoen hun heil in Nederland. Dit waren zowel burgers als militairen. In Nederland kwam de opvang van deze vluchtelingenstroom snel op gang en er werden twaalf militaire en tien burgerkampen ingericht. Drie kampen verrezen in Harderwijk. In het Interneringskamp Harderwijk werden zo'n 15.000 militairen als krijgsgevangenen ondergebracht. De barakkenkampen Leopoldsdorp en Heidekamp net buiten de stad waren bedoeld voor burgers, voornamelijk gezinnen van geïnterneerde militairen. Daarnaast is een groot aantal vluchtelingen opgevangen bij particulieren. De tentoonstelling illustreert met een grote rijkdom aan foto- en ander materiaal hoe de kleine, tamelijk besloten gemeenschap in Harderwijk, gedurende vier jaar in vrede met deze tweemaal zo grote vluchtelingen gemeenschap kon leven. Ook ziet u hoe de ca. 15.000 ontheemde Belgen erin slaagden om gedurende vier jaar, afgesneden van hun door oorlog verwoeste en verscheurde vaderland, in een vreemde omgeving, met zeer beperkte bewegingsvrijheid, zonder al te grote sociale en mentale problemen, te overleven.

In verschillende thema's komen aan bod: de organisatie in het Interneringskamp, de voedselvoorziening, de hygiëne en gezondheidszorg, het onderwijs, de tewerkstelling buiten het kamp, de communicatie met het thuisfront, de kunstnijverheid, de creatieve en lichamelijke ontwikkeling, het geestelijk leven, het herstel van het gezinsleven, het nationaal gevoel, het heimwee en de wanhoop en wat ons resteert uit die periode. De realisatie van het project is een co-productie van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe (www.streekarchivariaat.nl) en het Stedsmuseum Harderwijk (www.stedsmuseum-harderwijk.nl). Zeer bijzonder zijn de archiefstukken, die nu aan een groot publiek getoond worden. Nostalgiech de vele foto's van Belgen, die zich veelvuldig voor barakken lieten fotograferen om deze daarna als ansichtkaart naar huis toe te sturen. Dat de wielersbaan, die op het terrein van het Interneringskamp vaak voor officiële wedstrijden gebruikt werd, de langste van Europa was, weten slechts weinig personen.

NAW-gegevens:

Stedsmuseum Harderwijk, Donkerstraat 4, Harderwijk tel 0341-414468

Openingstijden:

maandag t.m. vrijdag van 10.00 tot 17.00 uur

zaterdag van 13.00 tot 16.00 uur

Toegangsprijs: Volwassenen € 2,00 p.p.
 Jongeren 14-17 jr € 1,50 p.p.
 Kinderen gratis
 Museumkaart gratis

Stadskernonderzoek in Harderwijk (2)

door Martin Schabbin

Vooral aan de westzijde zijn resten van de gevelafwerking aangetroffen die bestaat uit een dunne pleisterlaag die rood afgewerkt is en waarop met witte verf voegstrepen aangebracht zijn. Aan de zuidzijde bleef een oorspronkelijke gevelopening bewaard. Het betreft de onderzijde van waarschijnlijk een luikopening. In het metselwerk is aan de buitenzijde een forse sponning voor een houten luik aangebracht, tegen de rechter dagkant bleef een ijzeren duim bewaard.

De gevelvlakken waren oorspronkelijk zeker niet bedoeld als schoon metselwerk. De voegen zijn direct na het verwerken van de stenen doorgestroken met dezelfde specie. Daarbij is een deel van de mortel over de stenen uitgesmeerd. Om deze dominante voegen, samen met kleurverschillen in de stenen en andere oneffenheden aan het zicht te onttrekken is de hele gevel daarna voorzien van een vrij dunne laag pleisterwerk, die met rode verf afgewerkt is. Op de west- en de noordgevel bleven restanten van deze afwerking bewaard. Op een tweetal stenen aan de westzijde konden met witte verf aangebrachte verticale voegstrepen waargenomen worden, zeer waarschijnlijk aangebracht om de illusie van natuursteenblokken op te wekken. Opvallend is dat deze voegstrepen rechtstreeks op de baksteen aangebracht zijn, mogelijk diende de pleisterlaag alleen om de grootste oneffenheden uit te vullen. Aan de noordzijde is aan de buitenzijde van het huis, net onder het niveau van de daar aangebrachte keienbestrating, een horizontale laag mortel, vermengd met rode kleurstof aangetroffen. Deze laag wordt afgedekt met een puinlaagje die ook stukjes grijze daklei bevat. De mortellaag houdt verband met het aanbrengen van de Gevelbepleistering. Daarbij is het onvermijdelijk dat een deel van de mortel in vloeibare vorm op de grond belandt.

De leien verwijzen naar de dakbedekking van het gebouw. Het pleisteren van bak- en natuurstenen gevels, vooral van kerken en kerktorens, was in de late Middeleeuwen veel gebruikelijker dan uit de verschijningsvorm van bewaard gebleven gebouwen blijkt. Veel van deze afwerkingen gingen verloren door verwerking, onderhoud of onoordeelkundige restauraties. Er zijn slechts enkele voorbeelden bekend van gepleisterde woonhuizen die later van een geschilderde voegenindeling voorzien zijn. Het oudste voorbeeld is Muurhuizen 1-3 in Amersfoort. Een ander fraai voorbeeld is de Hof van Flodorf in Zutphen uit de late 14de eeuw. '

Het gebouw is aan de binnenzijde in de vorige eeuw voorzien van een betonvloer met een verhoogde kim. Deze vloer is tijdens het onderzoek niet verwijderd, daardoor is geen informatie voorhanden over de aard en de hoogte van het oorspronkelijke vloerniveau. Het is zelfs maar de vraag of er in de oorspronkelijke situatie ook sprake was van een geheel ondergrondse ruimte. De keienbestrating aan de buitenzijde verwijst naar een oorspronkelijk loopniveau dat aanmerkelijk lager ligt dan het huidige. De kelder was oorspronkelijk voor het grootste gedeelte bovengronds aangelegd en functioneerde gezien de aangetroffen gevelopeningen waarschijnlijk als onderverdieping. Hoewel van de bijbehorende bovenbouw niets bewaard bleef zijn er aanwijzingen dat het opgaande werk uitgevoerd was als houten vakwerkconstructie. Vooral aan de westzijde is vlak boven de al genoemde keienbestrating een laag aangetroffen met verbrand materiaal vermengd met vrij veel houtresten en dakleien. Het lijkt er dus op dat het gebouw op enig moment door brand verwoest is en dat de resten van de gevels omgetrokken zijn. Omdat dakleien zeker niet algemeen gebruikt werden voor stadshuizen is het niet aannemelijk dat de verbrande resten van één van de buurpanden afkomstig zijn.

Ook het feit dat de aanlegbreedte van de fundering gelijk is aan de muurdikte van het opgaande werk is mogelijk een aanwijzing dat we te maken hebben met een in hout uitgevoerde bovenbouw. Bij een geheel stenen gebouw met mogelijk één of meerdere verdiepingen wordt de aanlegbreedte van de fundering meestal door middel van enkele versnijdingen verbreed. Voorbeelden van in vakwerk opgetrokken gebouwen met een stenen voet uit deze periode zijn in ons land niet bewaard gebleven. Bij een beperkt archeologisch onderzoek in 1981 van het omstreeks 1280 gebouwde en in 1362 al verwoeste kasteel Voorst bij Zwolle zijn delen van een in vakwerk opgebouwde constructie, waar onder delen van de buitengevel met vensteropeningen gedocumenteerd. In ons omringende landen met een langer doorlopende traditie in vakwerkbouw, zoals Duitsland en Denemarken, is het zeer gebruikelijk om de onderste bouwlaag in (natuur)steen op te trekken en daar ook kleine gevelopeningen in aan te brengen.

Het is verleidelijk om de verwoestende brand te koppelen aan de stadsbrand die in 1503 in dit gebied woedde. Archeologisch vondstmateriaal heeft echter aangetoond dat de brandlaag veel eerder uit de late 13de of 14de eeuw dateert. Onbekend is of het gebouw weer opgebouwd werd. Uit bouwsporen aan de binnenzijde van de keldermuren valt wel af te leiden dat op enig moment in dwarsrichting drie gemetselde gordelbogen aangebracht zijn. Ten behoeve van deze bogen, met een tussenafstand van ongeveer twee meter, zijn sparingen in de muren gehakt.

De onregelmatige dagkanten hiervan zijn met afwijkende bakstenen aangewerkt. Tussen deze gordelbogen waren zeer waarschijnlijk zogenaamde troggewelfjes aangebracht. Dit gewelftype komt in de IJsselsteden algemeen voor in de 16de eeuw.

2.6 De oudste sporen: agrarisch grondgebruik, grachten en parcelering uit de 12de eeuw

In de onderste niveaus in de profielen is over het hele terrein een dik, compact en humeus pakket van ongeveer 50 cm dik aangetroffen. Het ophogings- of akkerpakket was erg homogeen van structuur. Het betreft mogelijk een aanplantingslaag van samengeperst rijshout en humeus zand. Dit ophogings- of akkerpakket rust direct op de ongestoorde ondergrond. Onderin dit pakket zijn op enkele plaatsen schopsteken herkend, hetgeen mogelijk duidt op agrarisch gebruik. In het pakket zijn vier pollenbakken geslagen. Analyse van het pollenspectrum geeft aanwijzingen van het lokale landschapsbeeld en –gebruik in de Late Middeleeuwen.

In de ongestoorde ondergrond zijn grondsporen aangetroffen die dateren voor de eerste stadsophoging. De sporen bestaan uit paalkuilen, grachten en greppels. De grachten zijn gedempt toen het eerste pakket werd opgebracht. Eén van de grachten is aangetroffen aan de zuidzijde van het plangebied; deze loopt westwaarts in de richting van de Vijhestraat (fig. 2, GR1). In de zuidoosthoek van het plangebied loopt de gracht met een bocht in zuidelijke richting. Haaks op deze gracht loopt een noord-zuid georiënteerde gracht in de richting van de Bruggestraat. De grachten hadden een breedte van drie meter en een diepte van 75 cm onder het onderste vlakniveau. Op grond van het vondstmateriaal lijken de grachten gedempt in het eerste kwart van de 13de eeuw.

Een aantal smalle greppels duiden op een parcelering die waarschijnlijk dateert uit de (late) 12de eeuw. Deze greppels liggen duidelijk onder het eerste ophogingspakket en vormen de oudst aangetroffen sporen.

2.7 De betekenis van het bakstenen huis

Over het ontstaan en de vroegste ruimtelijke ontwikkeling van Harderwijk is erg weinig bekend. Dat maakt het lastig om iets te zeggen over de oorspronkelijke functie of gebruiker van het onderzochte pand zoals beschreven in 2.5. De stad verkrijgt stadsrechten in 1231, een stadsmuur aan de noordzijde van de stad wordt voor het eerst vermeld in 1294. De zuidzijde van de stad wordt in die tijd begrensd door de oudste loop van de Sijpel ter hoogte van de Bruggestraat. Onduidelijk is of deze beek ten noorden, ten zuiden of ter hoogte van de huidige Bruggestraat gelopen heeft. Bij het archeologisch onderzoek is de beek niet aangetroffen. Na 1315 wordt de stad in zuidelijke richting uitgelegd waarmee het onderzoeksterrein in ieder geval binnen de stad komt te liggen.

Wat wel vaststaat, is dat in de 13de en 14de eeuw in Harderwijk het bezit van een stenen huis slechts voor enkelen tot de mogelijkheden behoort. De vraag doet zich daarbij voor of we hier te maken hebben met een huis dat (net) buiten de stadsomwalling lag of daar nog net binnen. Een bouwdatum omstreeks 1250 gecombineerd met het ontbreken van sporen van een voormalige beekloop in één van de opgravingsputten wijst in de richting van een ligging buiten de toenmalige stadsgrens.

De gedachten gaan dan uit naar een relatie met bijvoorbeeld een klooster, het achtergelegen gasthuis of een blokhuis van de landsheer. Uit de bronnen is bekend dat er meer belangrijke gebouwen buiten de stad lagen. Buiten de Luttekepoort lag de Selhorst, een uithof van het Utrechtse Kapittel van St. Marie en in 1305 is er een vermelding van een blokhuis, mogelijk ter hoogte van de gelijknamige straat aan de zuid westelijke rand van de huidige binnenstad. Hoewel hypothetisch sluit deze vermelding een dergelijke functie voor het onderzochte huis aan de Bruggestraat niet op voorhand uit. Het huis ligt in de directe nabijheid van de Bruggepoort die toegang gaf tot het havengebied. Wanneer in 1315 de stad naar het zuiden wordt uitgebreid is het denkbaar dat er aan de rand van dit nieuwe stadsdeel een nieuw blokhuis gebouwd wordt en dat het oude een andere functie krijgt.

De illustraties zijn foto's van het fundament onder het pand van Krijco in de Bruggestraat. De foto op pagina 30 geeft een doorsnede van de muur, pagina 32 geeft een overzicht van de kelder en hierboven een detail van het fundament.

Los van deze bespiegelingen is ook de vraag van belang wanneer de huidige percelering tot stand gekomen is; is het onderzochte huis bepalend geweest voor de ruimtelijke ontwikkeling ter plaatse of is het huis gebouwd op een al dan niet planmatig uitgegeven stuk grond, georiënteerd op de Bruggestraat. De keienbestrating aan de noord- en de westzijde wijst op een groter perceel en in ieder geval aan deze zijden vrijstaande gevels. In dit verband is het interessant om ook de mogelijkheid van een representatieve woning open te houden. In Harderwijk staat aan de kop van de Bruggestraat, tussen de Markt en de Heeraaltzstraat aan beide zijden van de straat een concentratie van huizen van het type stenenkamer met voorhuis. De achterhuizen zijn over het algemeen het oudst en worden voor de stadsbrand gedateerd. Een representatieve stenen woning die niet gebonden was aan de rooilijn van een straat, maar rondom vrij stond op een groot erf was ook in Nijmegen en de IJsselsteden vooral een populaire bouwwijze bij de welvarende stadselite. Dit soort residenties raken in de loop van de eeuwen steeds verder ingesloten door een randbebouwing die op de omliggende straten georiënteerd was. Het zelfstandige karakter bleef dan vaak nog wel herkenbaar door de toegang die langs een onbebouwde plaats of gang, zoals bijvoorbeeld in Harderwijk de Schoolsteeg, loopt.

Besluit

Medio november 2008 is het archeologisch onderzoek aan de Vijhestraat 30-32 afgerond. Na afloop worden alle gegevens samengevoegd om te komen tot een reconstructie van het middeleeuwse verleden van Harderwijk. Alle vondsten uit de Bruggestraat zijn intussen gewassen en gedroogd en liggen klaar om te worden gedetermineerd en eventueel gerestaureerd. Uit het grote aantal vondsten kunnen enkele mooie vondsten worden geselecteerd om tentoon te stellen in het bewaard gebleven bakstenen huis onder het intussen verrezen casino of in het Stadsmuseum.

Literatuur

Bartels, M. 1999: Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900). Stichting Promotie Archeologie en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Berghe, K. van der, 2006a: Programma van Eisen Archeologische Begeleiding en Definitief Archeologisch Onderzoek (opgraving) plangebieden Bruggestraat 8-10 & Vijhestraat 30-32 te Harderwijk, gemeente Harderwijk. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Berghe, K. van der, 2006b: Plangebieden Bruggestraat 8-10 & Vijhestraat 30-32 te Harderwijk, gemeente Harderwijk. Een archeologische sloopbegeleiding. RAAP-notitie 1953. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Bouwmeester, H.M.P., 2006: Selectie-advies Aanvullend Programma van Eisen, Bruggestraat 8-10, Harderwijk. Gelders Genootschap, Arnhem.

Feenstra, E.J., 1980: Archeologische waarnemingen in Oud-Harderwijk. Westerheem XXIX(4), 282-303.

Stuurman, H.W., 2006. Van Herberg tot Speelhal. Archeologisch bureauonderzoek Bruggestraat 8-10 en Vijhestraat 30-32 in Harderwijk. Nabuco B.V., Harderwijk.

Visscher, H.C.J. & H.B.G. Scholte Lubberink, 2001. Startnotitie archeologiebeleid, gemeente Harderwijk. RAAP-rapport 632. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Van alles wat ver-EEUW-igd (43)

G. Verwijs-ten Hove

De vestiging van het Rijkskrankzinnigengesticht beheerst in het najaar van 1909 tot december toch wel een beetje het nieuws in de stad. De gemeenteraad praat over een stuk grond, het z.g. Armenland bij het Soldatenboschje, dat ook bij het te verkopen terrein behoort. Het Armbestuur krijgt al een verzoek het stuk grond weer af te staan. Verder zal een strook grond langs de weg naar Sonnevancck vrij gehouden worden om er eventueel een tram te laten rijden. En de vestiging van het gesticht heeft ook invloed op de perikelen rondom de scholenbouw. Een 12-klassige school in de stad is misschien toch niet zo nodig als er binnen niet al te lange tijd richting het buitengebied personeelsleden van de instelling komen te wonen. Dan is het veel handiger om de school meer in de richting van Tonsel te bouwen. Er wordt zelfs al een lijst met functies gepubliceerd, met de bijbehorende bedragen. Op 16 november is het getekende koopcontract naar het Ministerie gestuurd en dan begint het wachten tot alles zijn beslag krijgt. Maar helaas, in de krant van 8 december is te lezen, dat de regering in Den Haag een andere keuze gemaakt heeft. Er is nu een overeenkomst voor opvang gesloten met Duin en Bosch in Castricum, een voor Harderwijk teleurstellende einde van een proces dat zo veelbelovend leek. Er komt nu geen school in Tonsel, want de komst van militairen zal geen kinderen voor een kosteloze school aanbrengen.

Begin oktober is er al een deel van het garnizoen uit Geertruidenberg in de stad aangekomen. Het Overveluwsch Weekblad is daar al enkele weken naar toegestuurd, zodat de adressen van winkels al bij de aangekomen militairen bekend zijn. De toezending zal nog enkele weken duren, dus neringdoenden die ook willen adverteren moeten er snel werk van maken.

—Tensinde onze lezers een denkbeeld te geven van de salarissen die door de Ambtenaren en beamtben van een krankzinnigengesticht worden genoten geven wij hieronder een uittreksel uit de Staatsbegrooting 1910 voorzooveel betreft het R. K. G. te Medemblik.

1. Geneesheer-directeur . . . f	4300.
2. 1e Geneesheer	3000.
3. 2e "	2800.
4. 3e "	1200.
5. Adj.-directeur	1000.
6. Boekhouder	2000.
7. Huismeester	1000.
8. Machinist	1200.
9. Apotheker	1400.
10. Opzichteres v. d. wasch.	400.
11. " v. d. huishoud.	400.
12. 3 Klerken	2100.
13. Onderwijzer	1100.
14. Hoofdverplegers en Hoofdverpleegsters	2050.
15. Verplegers, Verpleegsters enz.	37.400.
16. Toelagen godsdienstleeraars	1100.
17. " voor opleiding.	500.
18. Kost, inwoning en verpleging van geneesheeren, beamtben en verpleegden	72.000.
19. Voor verschillende uitgaven betreffende onderhoud, aankoop van meubelen, geneesmiddelen, begraveniskosten, brandstof, verlichting, kleding, werkverschaffing enz.	69.160.
	f 214.110.

Het totaal der verpleegden te Medemblik bedraagt 395. Gelijk reeds vroeger werd medegedeeld zal het Gesticht in deze gemeente worden gebouwd voor pl. m. 700 patiënten.

Op 2 november zal er tegen de middag een extra trein aankomen, waarmee de rest van de manschappen volgt. Voor de aankomst is een feestelijk programma opgesteld, met een ontvangst aan het station door de regimentscommandant A.L. de Wolf en een commissie uit de burgerij. De Harmonie zal er voor muziek zorgen en vervolgens een feestelijke tocht door de stad maken, waarna er nog een receptie volgt. Ter ere van de intocht zijn er twee erebogen geplaatst, die vervaardigd zijn bij de wed. Van Werven, voor een bedrag van fl. 48.-. De bogen zijn 's avonds verlicht. Er worden opmetingen verricht op een perceel grond tussen de spoorbaan, hotel Oranje-Mecklenburg en het Slingerbosch voor de bouw van een tweede kazerne. Door de komst van het garnizoen kunnen belanghebbenden ook gebruik maken van de diensten van een gediplomeerd baker.

Ontvangst Garnizoen.

INSCHRIJVING

voor het maken van twee erebogen.

Teekening en aanwijzing op de **TEEKENSCHOOL, Maandagmorgen** tusschen 10 en 12 uur.

Biljetten in te leveren vóór **Dinsdagavond 5 ure** bij den Heer **S. J. VAN MENK.**

Het is de echtgenote van adjudant-onderofficier Bekkers, die in Dordrecht haar diploma behaald heeft.

Mej. A. J. BEKKERS

geb. RODRIGO,

(GEDIPLOMEERD BAKER)

Afdeling „Groene Kruis”,

BEVEELT ZICH BELEEFD AAN.

Harderwijk, Bruggepoort.

Leveranciers kunnen inschrijven voor de "herbesteding" van spek gedurende het eerste halfjaar 1910 en voor de spoeling van de soldatenmenage wordt een pachter gezocht. A. Thomas, Luttekepoortstraat C 118 maakt alvast reclame voor zijn reparatie-inrichting voor uniformen.

In het personeelsbestand van de gemeente komt een grote verandering. Ruim 50 jaar is er in Harderwijk een gemeenteontvanger met de naam Veer Valck geweest. Eerst vanaf 1 juli 1858 tot 1 januari 1887 de heer R. Veer Valck, daarna zijn zoon, de heer J.R. Veer Valck. Hij vraagt eervol ontslag tegen 1 januari 1910. Op een advertentie voor een opvolger reageren wel 28 personen. De raad kan uit een tweetal kiezen, n.l. de heren H.W. Gesner van der Voort en A. Lindeman van Bloemen Waanders, ambtenaren ter secretarie resp. te Voorburg en Teteringen. Enkele raadsleden zijn het met deze beperkte voordracht niet eens; zij hadden zelf uit meerdere kandidaten willen kiezen. Zoals meestal het geval is krijgt de eerste van de voordracht de baan. Met de wisseling van de wacht verandert er ook iets aan de hoogte van de verplichte borgsom of garantie voor de gemeenteontvanger. Het bedrag zou van fl. 8.000.- naar fl. 15.000.- moeten gaan, maar ook een bedrag van fl. 20.000.- wordt al genoemd. Gebruikelijk is een bedrag van 10 % van de gemiddelde ontvangsten. Het blijft echter bij een verhoging tot fl. 15.000.-. De heer Gesner van der Voort wordt 30 december in een zitting van de raad beëdigd. De vacature van kantonrechter wordt vervuld door de benoeming van de heer Mr. L. Petersom Ramring. De Vrouwenarbeidschool krijgt een conciërge in de persoon van wed. A. Hoeven geb. Wursten. Stadgenoot J. de Kan gaat Harderwijk verlaten want hij is benoemd tot agent van politie in Venlo. In Hierden maakt de jachtopziener A. van de Nagel proces-verbaal op tegen W.W. Wzn. en J.J. Gzn., wegens het op zondag schieten van een haas, terwijl zij ook niet in het bezit van een jachtakte zijn. Met de winter in aantocht vraagt H. Langen aandacht voor zijn wollen dekens.

Men weet de Winter nadert,
We hebben zoo 't behoort,
De voorraad **WOLLEN DEKENS**
Compleet in alle soort.
W' ontvingen ook de Duffel Deken,
Bij d' eerste klasse reeds bekend;
Ze kosten bij ons 't zelfde prijsje,
Als aan de fabriek, en meer
[geen cent.
Aanbevelend,
H. LANGEN.

In de Grote Marktstraat vestigt J.J. Nieuwenhuis zich als wagenmaker, maar hij vertrekt al snel met zijn zaak naar de Academiestraat. Voor de heer H.A. Zegers te Venlo wordt aanbesteed de bouw van een dubbele villa aan de Kleine Grintweg, op de westelijke hoek van de Tuinstraat. De bedragen van de inschrijving variëren tussen fl. 12.960.- en fl. 18.100.-; het werk wordt nog niet gegund. Een woning aan de Smeepoortstraat, bewoond door mej. A. Vermeer, wordt gekocht door J.C. Vitringa voor fl. 1.970.-. Het betreft het huis met het torentje op de hoek van de Smeepoortenbrink. Het opknappen van de gemeentewoning bij het Klooster kost fl. 95.-; het huis komt per 1 november weer voor verhuur beschikbaar. De woning voor de vroedvrouw in Hierden, die leeg komt na het vertrek van "mej. C.A. Petri geb. van den Heuvel" wordt voor fl. 102,35 opgeknapt voor haar opvolgster. Na het overlijden van de heer Gerhard eindigt, na overleg met zijn vrouw, de erfpacht van een stuk tuin dat hij in gebruik had. De gemeente zal de opstallen tegen taxatiewaarde overnemen, tot een bedrag van ten hoogste fl. 300.-. Twee gegadigden, Bakker en Rozenbroek, willen de tuin wel kopen, maar dat gaat niet door omdat de raad van mening is dat de grond later veel meer waard zal zijn. Bakker kan de tuin per jaar huren voor fl. 53,50 en dat blijft zo, ook als een zekere Kuiper later fl. 60.-- wil geven.

De heer Von Münching doet een aanvraag om een stuk grond op de Kuipwal te mogen kopen, maar ook hier is alleen erfpacht mogelijk, en wel voor fl. 10.- per jaar voor een termijn van 50 jaar. Er is een plan om een naastgelegen stuk grond met enige arbeiderswoningen te bebouwen. En dat is ook wel nodig want vanaf 1907 zijn er al 39 woningen onbewoonbaar verklaard. Hiervan worden sommige woningen Achter de Muur nog wel bewoond, terwijl dit eigenlijk niet meer mag. De bewoners hebben al een keer toestemming gekregen om nog te mogen blijven, maar als J. Dwars en anderen nog eens ontheffing vragen wordt dit geweigerd, al zijn enkele raadsleden het er niet mee eens. Een vroegere inwoner die bij hotel Baars gewerkt heeft en daar weer als koetsier aan de slag kan, vertoeft met zijn gezin ook een nacht in één van deze woningen. De volgende dag komen zij op het politiebureau terecht en vervolgens een nacht op de hooizolder van het hotel. Daarna krijgen zij tijdelijk de beschikking over een leeg staande woning naast het huis van de burgemeester. Vier van de panden Achter de Muur zijn eigendom van de heer Van Triest; hij verkoopt ze aan de gemeente, die ze vervolgens doorverkoopt aan G. Juffer, die fl. 5.- betaalt om ze te slopen. Ook de Diaconie bezit er woningen, die hetzelfde lot treffen. T. van Werven koopt de opstallen voor de sloop voor fl. 8.-. Er is een huisuitzetting geweest van een familie J. Kraaijenhof, zo is in een ingezonden brief van een zekere K. te lezen. De man en twee kinderen verblijven tijdelijk in Noord Holland; de vrouw die hoogzwanger is wordt met de andere twee kinderen op 27 oktober bij stortregen en kou uit een huis aan de Weisteeg gezet. Ook worden alle vruchten uit de tuin getrokken, dit alles ondanks een nog lopend huurcontract, terwijl er geen sprake is van huurschuld. De gedupeerden zijn tijdelijk bij familie ondergebracht.

De heer Willem van den Born vraagt een vergunning voor het gebruik van een gasmotor in de molen op de Molenwal, zo is in de krant van 20 oktober te lezen. Een week later is de molen weer in het nieuws. Om 4 uur in de ochtend van maandag 25 oktober slaat tijdens een zwaar onweer de bliksem in. De brandweer kan niets meer uitrichten. Er is sprake van grote hitte, gelukkig zonder gevolgen voor de nabij gelegen gasfabriek. Na een uur stort de molen in. En dan volgt er een terugblik naar oktober 1885, toen de vorige molen, eigendom van Van den Borns vader, ook afbrandde. Het is een strop voor de molenaar dat hij wel de molen verzekerd heeft voor een bedrag van fl. 7.000.-, maar het aanwezige graan niet.

In de gemeenteraad komt kritiek op de boete van fl. 1.- per dier als aangemeld vee niet op de wei gebracht wordt. Dit resulteert erin dat degenen die al hebben betaald het geld terugkrijgen. M. Bos vraagt zijn geld ook terug, maar hij heeft niet betaald, zo krijgt hij te horen. Een getuige kan echter bevestigen dat het geld in het bijzijn van de gemeentesecretaris contant aan loco-burgemeester Goosens overhandigd is. Dit zal nader worden onderzocht. Verder zijn er vragen over de kosten voor de vaste werklieden van de gemeente. Het komt herhaaldelijk voor, "dat men deze werklieden in gemeentedienst weinig ziet uitvoeren". En verder wordt gesteld dat zij "in het publiek" soms werk voor anderen uitvoeren, ook voor gemeenteambtenaren. Dit wordt met voorbeelden door enkele raadsleden gestaafd.

De rekening van de gasfabriek sluit met een winst van fl. 9.000.-. De commissie die de rekening moet beoordelen vindt de Memorie van toelichting te beknopt. Voortaan moet de toelichting uitvoeriger, zo is het verzoek. Nu het stookseizoen weer aangebroken is komt er weer controle op het aantal haardsteden. Een provisorisch afgeplakte schoorsteen telt gewoon mee. In voorkomende gevallen kan een boete volgen.

De heer J. Haspers, schoolopziener te Harderwijk, krijgt vergunning om tot 30 april 1910 in Arnhem te wonen. Veel gesteggel is er over een aanvraag van de onderwijzer P. Bongers, die gewoonlijk les geeft in de klassen 1, 2 of 3. Door ziekte van een collega heeft hij een flinke periode de hogere klassen onder zijn hoede gehad en hij meent nu ook in aanmerking te komen voor de hogere beloning die op school C bij de klassen 4-6 hoort. Hij vraagt daarom een bedrag van fl. 100.-, maar dit wordt niet betaald. Aan "mej. de wed." C.A. Dijkstra-Klassen wordt na het overlijden van haar man, die onderwijzer was, een pensioen toegekend van fl. 268.- per jaar. H. van Asselt, de wegwerker-tolgaarder (van Klavertol), heeft per 1 november ontslag en pensioen aangevraagd. Het ontslag wordt hem verleend, maar het pensioen niet; B&W zien er geen reden voor. Wel blijft hij voorlopig belast met het toezicht op de weg tegen fl. 1.- in de week.

Zijn schoonzoon Evert de Bruin, die sinds 7 oktober 1908 met zijn dochter Aartje getrouwd is, wordt als wegwerker aangesteld en verdient daarmee fl. 3.- per week. Vanuit het westelijk deel van Hierden komt een adres van 62 gezinshoofden voor een halte aan de spoorlijn bij het Paardenkerkhof, niet ver van de gebouwen van de Waterleiding. Dit verzoek kan echter niet worden gehonoreerd. De slechte toestand van de Stationsweg na regen krijgt weer aandacht. Tijdens een vliegende storm op 12 november worden de koeien 's nachts uit de weide gehaald omdat zij tot hun buik in het water staan. Iets dergelijks is trouwens al eens eerder voorgekomen, n.l. in januari 1877, waaraan een gedenksteen in de Gereformeerde Kerk nog herinnert, zo schrijft de krant.

In de Burgerlijke Stand wordt op 1 december de geboorte vermeld van een zoon bij Steven van 't Goor en Elisabeth Vierhout, met de voornaam Lammert. (Hij zal later bekend worden als pleitbezorger voor het behoud van het agrarische karakter van het gebied rondom de Tabaksweg in Hierden. In de wijk De Akker in plan Frankrijk herinnert de naam Lammertkamp nog aan deze markante bewoner van de Elsweg).

Enkele huwelijksjubilea betreffen de echtparen J. Hemeltjen-A. Meijer en B. Goosens- A. de Vroom, die resp. op 3 en 4 november 50 en 25 jaar getrouwd zijn. Op het kerkelijk erf is er een jubileum bij de Protestantenvbond, die 13 en 14 november het 25-jarig bestaan viert.

Een jaarfeest is nog geen jubileum, maar het is wel aardig om te lezen dat de zangvereniging Euodia in Hierden voor het tweede jaarfeest in besloten kring bij elkaar komt, met enkele begunstigers en genodigden. Ds. Bax houdt een korte inleiding, die eindigt met: "Moge Euodia nog menigmaal haar jaarfeest beleven en steeds in bloei toenemen", een wens die uitgekomen is, want in 2009 bestaat de vereniging nog steeds. In de krant van 18 december verschijnt een mededeling dat de volgende dag "wegens ongesteldheid van ds. Veenhuijsen de namiddagdienst in de Grote Kerk niet zal worden gehouden". Bij de Hervormde Gemeente is er ook verkiezing van ambtsdragers. P.H. de Vroom en A. Nijveld worden tot ouderling gekozen en H. Klaassen en L. van Schie tot diaken.

Nederlandsche Protestantenbond
Afdeeling Harderwijk.

HERDENKING
 VAN HET
25-jarig bestaan der Afdeeling
 op 14 November n.s.

5 Morgens om 10 uur zal Prof. L. KNAPPERT uit Leiden als spreker voor de Afdeeling optreden.

Zaterdagavond 13 November om 7½ uur, lezing van een der Bestuursleden van den Bond over het ontstaan van den Bond en de gebeurtenissen die in die 25 jaren hebben plaats gehad.

In beide samenkomsten **ORGEL-SPEL** van den Heer VAN DOMSELAAR uit Nijkerk, en bij de Godsdiensstofening **ZANG** van Mevrouw COUWENBERG uit Utrecht.

HET BESTUUR.

Daarnaast zijn er nog enkele notabelen nodig, maar die verkiezing verloopt niet helemaal goed. Volgens een ingezonden brief half december is er sprake van onjuistheden. De uitslag geeft aan dat op T. den Herder 30 stemmen zijn uitgebracht, terwijl al meer dan 45 mensen hebben aangegeven, dat zij op hem gestemd hebben. Een brief om opheldering of hertelling levert geen antwoord op. Hierop trekken A. Nijveld en A. van Dam Fzn., twee van de vier kandidaten voor de herstemming, zich terug, totdat de zaak opgehelderd is. De herstemming gaat echter gewoon door, waarbij de andere kandidaten R. Stofberg en G.P. Hulsman worden gekozen. Pas als er een brief naar het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland gaat wordt er actie ondernomen en blijkt dat er een fout gemaakt is. Op Den Herder waren 51 stemmen uitgebracht in plaats van 30. Voor de uitslag heeft dit echter geen gevolgen. In Hierden kan de predikant op de Eerste Kerstdag bekend maken, dat Hendrik Ardelerhof fl. 2.500.- aan de kerk en fl. 500.- aan de diaconie heeft nagelaten, vrij van successierechten. Het zangkoor Harpe Davids verzorgt enkele optredens i.v.m. "ontoereikende middelen" voor een afbetaling op de aangeschafte piano. De leden krijgen complimenten voor hun zang, omdat de meesten geen kennis van het notenschrift hebben en op het gehoor zingen.

Bijeenkomsten van enkele organisaties worden uitvoerig verslagen. Het gaat dan met name over een vereniging die de weduwen en wezen van militairen beneden de rang van officier van een uitkering wil voorzien. Het nut van een arbeidersorganisatie komt ook een paar keer aan de orde. De meeste aandacht gaat wel uit naar de bijeenkomsten over het Vrouwenkiesrecht. De aanwezige dames horen hier over het onderwerp spreken, maar er is weinig debat. Mej. A. Keuken, directrice van de Vrouwenarbeidschool, zal voorlopig als presidente fungeren. Opvallend is dat meerdere dames zich uitspreken voor het belang van een dergelijke beweging, maar eigenlijk meer voor andere vrouwen, niet zozeer voor zichzelf. Onderofficiersvereniging Eendracht is van plan hier een afdeling op te richten. Drie keer per jaar is er een activiteit op het gebied van zang, toneel, muziek of schermen. Naast militairen kunnen ook burgers als donateur of werkend lid toetreden. In Gertruidenberg waren bijna alle notabelen lid, zo wordt nog medegedeeld.

Zuster Jansonius in de Kerkstraat staat bekend als de "liefdezuster", die zieke kinderen behandelt. Even voor zijn verjaardag komt Sint Nicolaas daar bij de kinderen op bezoek. Voor de verzending van pakketjes rond Sint Nicolaas gelden andere regels dan voor of na dit feest.

Publicatie.

De Directeur van het Post- en Telegraafkantoor te Harderwijk maakt bekend, dat ter gelegenheid van het Sint-Nicolaasfeest van 2 tot en met 6 December de vergunning om meer dan één pakket met dezelfde adreskaart te verzenden buiten werking wordt gesteld.

Aangezien gedurende die dagen de pakketten meer dan anders aan beschadiging en onjuiste verzending blootstaan, is zorgvuldige verpakking en adresseering eene dwingende vereischte.

Op Zondag 5 December zal **geene** gelegenheid tot verzending van pakketten worden gegeven.

De Directeur voornoemd
P. B. A. VAN DER VOORT
MAARSCHALK

Omdat Eerste Kerstdag en Nieuwjaarsdag op een zaterdag vallen, wordt de weekmarkt een dag eerder gehouden. Uit de collecte voor de Nieuwjaarscommissie zal een aantal mensen weer worden bedacht met levensmiddelen.

De gemeente maakt de ingezetenen er op attent, dat het aantal bewoners per woning op 31 december om middernacht van belang is voor de komende volkstelling. De gezinshoofden zijn verantwoordelijk voor het verstrekken van de juiste gegevens.

In het laatste nummer van het oude jaar staan de goede wensen voor het jaar 1910, o. a. van de slager Gerrit uit de Bosch Jr., die zijn vrienden en clientèle per advertentie, die 25 cent kost, een Gelukkig Nieuwjaar toewenst.

— De schaalcollecte, gehouden door de Nieuwjaarscommissie, heeft opgebracht:

in Harderwijk	f 117.45,
in Tonsel	f 437 $\frac{1}{2}$,
in Hierden	f 50.80,
gedeelte trouwbus	f 25,
andere huizen	f 00.79 $\frac{1}{2}$,

zoodat over een bedrag van f198.42 beschikt kan worden.

Hiervan zullen 112 gezinnen, die zich daarvoor hebben aangegeven verblijd worden op oudejaarsdag met een stuk spek, gort, erwten en koffie, terwijl aan 18 stille armen eene geldelijke tegemoetkoming zal worden ter hand gesteld.

GILDE VAN HARDERWIJKER STADSGIDSEN

Stadswandelingen
het hele jaar door

VVDER

INLICHTINGEN: VVV HARDERWIJK 0341-426666 WWW.STADSGIDSENINHARDERWIJK.COM

Samenstelling bestuur en voorzitters van werkgroepen

naam	straat	telefoon	functie
N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42	voorzitter
P. Stellingwerf	Metten Gerritskamp 5	55 23 42	vice-voorzitter
B. Kappers	Hogepad 24	42 96 03	secretaris
J.L. de Jong	Hoogstraat 5	06-21541421	penningmeester
Th. Bakker	Hazelaarlaan 9	42 33 17	redactie
J.C. de Groot	Stationslaan 165	42 82 72	excursies
C.Th.v.d.Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71	lid
M.E.v.d. Heijden-Staats	Bleek 16	56 35 31	lid

Vittepraetje

Th. Bakker	Hazelaarlaan 9	42 33 17	hoofdredactie
G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	42 06 93	eindredactie

Ledenadministratie

J.L. de Jong	Hoogstraat 5	06-21541421	

Werkgroep archeologie:

N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42	voorzitter

Werkgroep genealogie:

R. Uittien-Jacobs	J.P.Heyelaan 58	41 44 31	voorzitter

Werkgroep Kroniek van Harderwijk:

G. Verwijs-ten Hove	Friesegracht 13	42 06 93	lid

Werkgroep Open Monumentendag

N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42	voorzitter

Werkgroep excursies

J.C. de Groot	Stationslaan 165	42 82 72	lid

Hoofdverspreider

P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35	

Verspreiders

wijknaam	naam	adres	telefoon
1 = Stadsweiden 1	B. Karssen	Gruttomeen 39	42 10 73
2 = Slingerbos	mevr. C.Deitmers	Stationslaan 117-19	41 51 55
3 = Wittenh./Veldkamp	mevr. De Vries	Roosevelttlaan 24	42 67 32
4 = De Stad	mevr. E. Beute-Oskam	Smeepoortenbrink 17	41 62 63
5 = Stadsdennen	H. Schaaf	Guido Gezellelaan 4	41 43 38
6 = Stationslaan	H. Skora	Churchillaan 23	41 53 97
7 = Zeebuurt	L. Postma	Hendric Stevinstraat 8	41 51 78
8 = Hierden	mevr. Messerschmidt	Zuiderzeestraatweg 61	45 21 83
9 = Ermelo	T. Goossens	De Acht Schepel 13	55 42 76
10 = Frankrijk	B.A.M.M.v.d.Voordt	Kuulekamp 6	41 96 15
11 = Drielanden	N.C.R. de Jong	Beethovendreef 13	42 13 42
12 = Ceintuurbaan	P. J. van Wageningen	Mecklenburglaan 84	41 73 35
13 = Stadsweiden 2	C.Th. van der Heijden	Bunschotenmeen 21	42 09 71
14 = Vissersbuurt	J.J.H. Kooiman	Burg. Numanlaan 76	41 96 38
15 = Friesegracht	M. van Broekhoven	Plantage 68	41 51 73

Voor actuele informatie bezoekt u ook onze website

www.herderewich.nl

redactieadres Vittepraetje: redactie@herderewich.nl

Voor Books & More

ga je naar

Plantage Books & More

Luttekepoortstraat 10
3841 AX Harderwijk
0341-430975

Keus uit meer dan 14.000 kwaliteitsboeken

PLANTAGE **BOOKS & MORE**

HARTMAN

